वसुना स्वर्गकामेन दक्षेण च महात्मना ।
मया च विष्णुना शक्र रुद्रेण च सहोमया ॥
आत्मानञ्च स्वरूपेण धारायान्तु प्रपादितम् ।
देवी सान्निध्यमायाता सर्व्वकामप्रदायिका ॥
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र ! वरोर्धारां प्रपातय ।
नातः परतरं पुण्यं विद्यते नृपसत्तम ! ॥
वसोर्धाराप्रदानस्य एकाहमपि यद्भवेत् ।
नृपेणायुषकामेण पुत्त्र राज्यजिगीषुणा ।
देया धारा सदा वत्स ! रिपुनाशाय बुद्धिमन् ॥
द्रव्याभावे घृताभावे नृप तस्करजे भये ।
यदि नो वहते धारा तदा छिद्रं न विद्यते ॥
महाआश्विनमासे तु अष्टमीनवमीषु च ।
कार्त्तिक्यां माघचैत्रे तु चित्रायां रोहिणीषु च ॥
वैशाख्यान्तु प्रदातव्या ज्यैष्ठ्यां ज्येष्ठस्य सत्तम ! ।
आषाढ़द्वादशीहोमं अष्टमी पूर्णिमा नभे ॥
नभस्ये रोहिणी वत्स ! चतुर्थ्यां द्वादशीदिने ।
संक्रान्तिषु च सर्व्वासु गुरुशौरिभवासु च ॥
चन्द्रसूर्य्योपरागेषु प्रतिष्ठायज्ञकर्म्मणि ।
शक्रोच्छ्रये प्रदातव्या जन्मपुष्याभिषेचने ॥
मार्गे व्रतनिबन्धे तु शुभे वाक्ये तु दर्शने ।
ग्रहकृत्योपसर्गेषु धारा देयाः शुभावहाः ॥
एवं यो वाहयेद्धाराः शास्त्रदृष्टेन कर्म्मणा ।
तस्य भूः सिद्ध्यते सर्व्वा सनागा सहसागरा ॥"
इति देवीपुराणे वसोर्धारानाम ३५ अध्यायः ॥

वसुन्धरा, स्त्री, (वसूनि धारयतीति । धृ + "संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः ।" ३ । २ । ४६ । इति खच् । "खचि ह्रस्वः । ६ । ४ । ९४ । इति ह्रस्वः । "अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् ।" ६ । ३ । ६७ । इति मुम् । ।) पृथिवी । इत्यमरः ॥ (यथा, विष्णुपुराणे । १ । ४ । ११ ।
"निरीक्ष्य तं तदा देवी पातालतलमागतम् ।
तुष्टाव प्रणता भूत्वा भक्तिनम्रा वसुन्धरा ॥"
शफल्कस्य कन्या । यथा, हरिवंशे । ३८ । ५३ ।
"विश्रुता शाम्बमहिषी कन्या चास्य वसुन्धरा ।
रूपयौवनसम्पन्ना सर्व्वसत्त्वमनोहरा ॥"
पुं, प्लक्षद्वीपस्य वर्षपुरुषभेदः । यथा, भागवते । ५ । २० । ११ । "प्लक्षवर्षपुरुषाः श्रुतिधरवीर्य्यधरवसुन्धरेषुन्धरसंज्ञा भगवन्तं वेदमयं सोममात्मानं वेदेन यजन्ते ॥")

वसुप्राणः, पुं, (वसु दीप्तिः प्राणा इवास्य ।) अग्निः । इति शब्दरत्नावली ॥

वसुमती, स्त्री, (वसूनि धनरत्नानि सन्त्यस्या इति । वसु + मतुप् । ङीप् ।) पृथिवी । इत्यमरः ॥ (यथा, रघौ । ८ । ८३ ।
"तदलं तदपायचिन्तया
विपदुत्पत्तिमतामुपस्थिता ।
वसुधेयमवेक्ष्य तां त्वया
वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिणः ॥)

वसुरोचिः, [स्] क्ली, (वसवः रोचन्ते अस्मिन्निति । रुच दीप्तौ + "वसौ रुचेः संज्ञायाम् ।" उणा० २ । ११२ । इति इसिन् ।) यज्ञः । इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥

वसुलः, पुं, (वसुं दीप्तिं लाति गृह्णातीति । ला + कः ।) देवता । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

वसुश्रेष्ठं, क्ली, (वसुना दीप्त्या श्रेष्ठम् ।) रूप्यम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

वसुसेनः, पुं, कर्णराजः । इति त्रिकाण्डशेषः । (यथा, महाभारते । १ । ६७ । १४० ।
"राधायाः कल्पयामास पुत्त्रं सोऽधिरथस्तदा ।
चक्रतुर्नामधेयञ्च तस्य बालस्य तावुभौ ।
दम्पती वसुसेनेति दिक्षु सर्व्वासु विश्रुतम् ॥"
क्वचित् वसुषेणेति पाठः ॥)

वसुस्थली, स्त्री, (वसूनां धनानां स्थली ।) कुबेरपुरी । इति शब्दमाला ॥

वसुहट्टः, पुं, (वसूनां दीप्तीनां हट्ट इव ।) वकवृक्षः । इति रत्नमाला ॥

वसुहट्टकः, पुं, (वसुहट्ट + स्वार्थे कन् ।) वकवृक्षः । इति शब्दमाला ॥

वसूकं, क्ली, साम्भरिलवणम् । इति हेमचन्द्रः ॥ वकपुष्पम् । इति द्विरूपकोषः ॥

वस्क, ङ गतौ । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-सक०-सेट् ।) दन्त्यमध्य इति दुर्गसिंहः ॥ क्विपि वक् । मूर्द्धन्यमध्य इत्येके । क्विपि वट् । ङ, वस्कते । इति दुर्गादासः ॥

वस्कः, पुं, (वस्क् + भावे घञ् ।) अध्यवसायः । इति भूरिप्रयोगः ॥

वस्कयः, पुं, (वस्कते इति । वस्क गतौ + बाहुलकात् अयन् ।) एकहायनो वत्सः । इत्यमरटीकायां रायमुकुटः ॥

वस्कयनी, स्त्री, (वस्कय एकहायनो वत्सः । तेन नीयते इति । नी + क्विप् । ङीष् ।) चिरप्रसूता गौः । इत्यमरटीकायां रायमुकुटः ॥ अस्या दुग्धगुणाः ।
"वस्कयिन्यास्त्रिदोषघ्नं तर्पणं बलकृत् पयः ।"
इति भावप्रकाशः ॥

वस्कराटिका, स्त्री, वृश्चिकः । इति हारावली ॥

वस्त, क ङ वधे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरा०-आत्म०-सक०-सेट् ।) क ङ, वस्तयते । गतिहिंसायाचनेष्विति रमानाथः । इति दुर्गादासः ॥

व(ब)स्तः, पुं, (वस्त्यते यज्ञार्थं वध्यते इति । वस्त + कर्म्मणि घञ् ।) छागः । इत्यमरः । २ । ९ । ७६ ॥ (यथा, मार्कण्डेये । ४३ । १२ ।
"यस्य वस्तसमो गन्धो गात्रे शवसमोऽपि वा ।
तस्यार्द्धमासिकं ज्ञेयं योगिनो नृप ! जीवितम् ॥")

वस्तकं, क्ली, कृत्रिमलवणम् । इति हेमचन्द्रः ॥

वस्तकर्णः, पुं, (वस्तस्य छागस्य कर्णाकृतिः पत्रावच्छेदे अस्त्यस्येति । वस्तकर्ण + अर्श-आदित्वादच् ।) शालवृक्षः । इति राजनिर्घण्टः ॥

वस्तगन्धा, स्त्री, (वस्तस्य गन्ध इव गन्धो यस्याः ।) इति राजनिर्घण्टः ॥

वस्तमोदा, स्त्री, (वस्तं छागं मोदयतीति । मुद् + णिच् + अण् ।) अजमोदा । इति राजनिर्घण्टः ॥

वस्तयः, पुं स्त्री भूम्नि, (वस् + "वसेस्तिः ।" उणा० ४ । १७९ । इति तिः बहुवचनान्तोऽयम् ।) वस्त्रस्य दशाः । यथा, अमरः । २ । ६ । ११४ ।
"स्त्रियां बहुत्वे वस्त्रस्य दशाः स्युर्व्वस्तयो द्वयोः ॥"

वस्तान्त्री, स्त्री, (वस्तस्येव अन्त्रमस्याः । गौरादित्वात् ङीष् ।) छगलान्त्रीक्षुपः । तत्पर्य्यायः । वृषगन्धाख्या २ मेषान्त्री ३ वृषपत्रिका ४ अजान्त्री ५ वोकड़ी ६ । अस्या गुणाः । कटुरसत्वम् । कासदोषविनाशित्वम् । वीजदातृत्वम् । गर्भजनकत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥

वस्तिः, पुं, स्त्री, (वसति मूत्रादिकमत्र । वस् + "वसेस्तिः ।" उणा० ४ । १७९ । इति तिः ।) नाभेरधोभागः । इत्यमरः ॥ वस्ते आच्छादयति मूत्राशयपुटं वस्तिः । वस ल स्तुतौ नाम्नीति तिक् । मूत्राशयपुटो वस्तिरिति रत्नमाला । इति तट्टीकायां भरतः ॥ * ॥ अथ वस्तिविधिः ।
"वस्तिर्द्विधानुवासाख्यो निरूहश्च ततः परः ।
यः स्नेहैर्दीयते स स्यादनुवासननामकः ॥
कषायक्षारतैलैर्यो निरूहः स निगद्यते ।
वस्तिभिर्दीयते यस्मात् तस्माद्वस्तिरिति स्मृतः ॥"
वस्तिभिः मृगादीनां मूत्राशयैः ।
"तत्रानुवासनाख्यो हि वस्तिर्यः सोऽत्र कथ्यते ।
अनुवासनभेदश्च मात्रावस्तिरुदीरितः ॥
पलद्वयं तस्य मात्रा तस्मादर्द्धापि वा भवेत् ।
अनुवास्यस्तु रूक्षः स्यात्तीक्ष्णाग्निः केवलानिली ॥
नानुवास्यस्तु कुष्ठी स्यान्मेही स्थूलस्तथोदरी ।
नास्थाप्या नानुवास्याः स्युरजीर्णोन्मादतृड्युताः ॥
शोथमूर्च्छारुचिभयश्वासकासक्षयातुराः ।
नेत्रं कार्य्यं सुवर्णादिधातुभिर्वृक्षवेणुभिः ।
नलैर्दन्तैर्विषाणाग्रैर्मणिभिर्वा विधीयते ॥"
नेत्रं नाड़ी । तथा च विश्वप्रकाशे ।
नेत्रं पथि गुणे वस्त्रे तरुमूले विलोचने ।
नेत्रबन्धे च नाड्याञ्च नेत्रो नेतरि भेदवदिति ॥
"एकवर्षात्तु षड्वर्षं यावन्मानं षडङ्गुलम् ।
ततो द्वादशकं यावन्मानं स्यादष्टसंमितम् ॥
ततः परं द्वादशभिरङ्गुलैर्नेत्रदीर्घता ।
मुद्गच्छिद्रं कलायाभं छिद्रं कोलास्थिरन्ध्रकम् ॥
यथासंख्यं भवेन्नेत्रं श्लक्ष्णं गोपुच्छसन्निभम् ॥"
मूले स्थूलम् । ततः क्रमात् कृशम् । मुद्गच्छिद्रादिप्रमाणं नेत्रं क्रमेण षड्वर्षाय द्वादशवर्षाय तदूर्द्धवर्षाय ज्ञेयम् ।
"आतुराङ्गुष्ठमानेन मूले स्थूलं विधीयते ।
कनिष्ठिकापरीणाहमग्रे च गुटिकामुखम् ॥"
परिणाहोऽत्र स्थौल्यम् ।
"तन्मूले कर्णिके द्वे च कार्य्ये भागाच्चतुर्थकात् ।
कर्णिका गवादिकर्णवत् । कर्णिका छत्राकारा गुदाधिकान्तःप्रवेशरोधिनी कर्णिकेति । कर्णिकाकारत्वात् कर्णिकेति कथ्यते ।